

11. Dytyna v doshkil'ni roky : kompleksna dodatkova osvithna prohrama / avtor. kol.; nauk. ker. K.L. Krutiy. – Zaporizhzhya : TOV «LIPS» LTD, 2016. – 160 s.
12. Kompleksna prohrama rozvytku, navchannya ta vykhovannya ditey rann'oho viku «Sonyashnyk» / L.V. Kalus'ka. – Ternopil' : Mandrivets', 2014. – 144 s.
13. Prohrama «Vpevnenyy start». – Kyiv, 2010. – 99 s. [Elektronnyy resurs] // Rezhym dostupu : http://old.mon.gov.ua/images/files/doshkilna-cherednya/doshkilna/progr_rozv/1.pdf
14. Bilan O.I. Prohrama rozvytku dytyny doshkil'noho viku «Ukrayins'ke doshkillya» / O.I. Bilan, L.M. Vozna, O.L. Maksymenko ta in. – Ternopil' : Mandrivets', 2012. – 264 s.

Отримано редакцією 13.10.2017 р.

УДК 373.2.016:81-028.31

Ірина Львівна Паласевич,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
e-mail: ipalasevich@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ МОВЛЕННЕВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розкриваються сутність і зміст мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку (виховання звукової культури; організація словникової роботи, формування граматичної правильності мовлення, розвиток зв'язного мовлення); акцентується увага на доцільності використання різних видів дитячої діяльності для реалізації мовленнєвих завдань; обґрунтовуються організаційно-педагогічні умови ефективного мовленнєвого розвитку дітей п'ятого року життя (створення розвивального комунікативно-мовленнєвого середовища; комплексне розв'язання завдань мовленнєвого розвитку у різних видах діяльності; співпраця дошкільних закладів з родинами вихованців).

Ключові слова: діти середнього дошкільного віку, завдання мовленнєвого розвитку дошкільників, комунікативно-мовленнєве середовище, навчально-мовленнєва діяльність, художньо-мовленнєва діяльність, мовленнєво-ігрова діяльність, організаційно-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дошкільників.

Постановка проблеми. Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дошкільному віці визначається потребою створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, становлення її як мовленнєвої особистості, тобто активного, ініціативного мовця, відкритого для спілкування, який легко і невимушено вступає у взаємодію з дітьми та дорослими, володіє формулами мовленнєвого етикету, має розвинуті комунікативні здібності й достатній рівень розвитку рідного мовлення.

Саме через мовлення під час повсякденного спілкування дитина реалізує себе, виявляючи своє ставлення до довкілля; пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності й різноманітності; формує та розкриває власний образ «Я»; засвоює і створює культурні цінності як активний суб'єкт взаємодії.

Оволодіння мовою і мовленням – складний процес, який залежить від вікових та індивідуальних особливостей дошкільників, соціальної ситуації їхнього розвитку, проектування розвивального комунікативно-мовленнєвого середовища, а також використовуваних вихователями у навчально-виховному процесі закладів дошкільної освіти педагогічних технологій, спрямованих на формування різних видів компетенцій – мовленнєвої (фонетична, лексична, граматична, діалогічна, монологічна) і комунікативної.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблема мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку досліджується в різноманітних аспектах: у контексті мовленнєво-творчої діяльності, що сприяє виявам самостійності, ініціативи і творчості вихованців, задоволенню їхніх комунікативних та пізнавальних потреб (О. Білан, А. Богуш [9], [10], Н. Гавриш [3], [12], Н. Кирста [6], Н. Луцан [10], С. Макаренко [2], Ю. Руденко та ін.); методики мовленнєвого розвитку дітей (А. Богуш [3],

Н. Гавриш [3], Н. Горбунова [5], Л. Калмикова, К. Крутій, Л. Михайлова, О. Трифонова [1] та ін.); становлення й розвитку мовленнєвої особистості (І. Луценко, Т. Піроженко та ін.).

Науковцями доведено, що з усіх етапів дошкільля сензитивним у розвитку мовлення є середній дошкільний вік, коли дитина найбільш чутлива до сприймання та розрізнення звуків, свідомого оволодіння засобами виразності мовлення. О. Трифонова називає усвідомлення звукового складу рідної мови основним якісним новоутворенням психічного розвитку дітей п'ятого року життя. На її думку, розвиток усвідомлення матеріального аспекта мовлення у дошкільньому віці підвищує здатність дитини орієнтуватися у складних співвідношеннях граматичних форм, сприяє її успішному навчанню читання й письма у школі [1]. Зі свого боку, С. Макаренко саме з цим віковим періодом пов'язує своєрідний «зліт» у розвитку дитячого словника, відзначає характерне для вихованців середнього дошкільного віку посилення уваги до точності слововживання, прагнення до самоствердження, визнання й самореалізації через мовлення [2].

Відтак усвідомлення значущості окресленої проблеми спонукало до вибору теми пропонованої статті, **метою** якої є обґрунтування організаційно-педагогічних умов, що сприятимуть ефективному мовленнєвому розвитку дітей середнього дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. У дошкільньому дитинстві розвиток мовлення відбувається на всіх його рівнях – фонетичному, лексичному, граматичному і текстовому, включаючи опанування основних одиниць мови: звука, слова, словосполучення, речення й тексту. Результативність зазначеного процесу забезпечується шляхом комплексної реалізації взаємопов'язаних завдань виховання звукової культури мовлення, формування його граматичної правильності, розвитку словника та зв'язного діалогічного й монологічного мовлення. Загалом виконання таких завдань спрямовується на формування мовленнєвої компетенції й комунікативної культури вихованців.

Першочерговим завданням мовленнєвого розвитку дошкільників є *звукова культура мовлення*, виховання якої охоплює чітку артикуляцію звуків рідної мови, фонетичну та орфоепічну правильність мовлення, мовленнєве дихання, силу голосу, темп мовлення, фонематичний слух. Зосередженість на її формуванні у дошкільньому віці – важлива передумова для подальшого опанування дітьми грамоти у школі. Тому у сучасній дошкільній лінгводидактиці виокремлено три основні завдання виховання звукової культури мовлення дітей:

– розвивати фонематичний слух, правильне мовленнєве дихання, звуко- і слововимову, виховувати орфоепічну нормативність мовлення на основі розвитку й поступового удосконалення причетних до мовлення органів (слуху, дихання й артикуляції);

– вчити диференціювати звуки мови, формувати елементарні уявлення про їх характеристики, розрізняти їхнє символічне та знакове сприйняття як основи грамотності;

– сприяти свідомому оволодінню мовленнєвими (тон, наголос, сила голосу), позамовленнєвими (жести, міміка, постава) та інтонаційними засобами виразності, до яких належать мелодійність мовлення (ніжність, співучість, м'якість), темп, ритм, тембр (веселий, сумний, тривожний), фразовий і логічний наголоси (паузи між мовленнєвими відрізками, підвищення або зниження голосу) відповідно до умов та завдань спілкування [3, с. 183].

Сензитивним для реалізації окреслених завдань є середній дошкільний вік, якому властиві важливі новоутворення та характеристики. Насамперед зазначимо, що в цей період інтенсивно вдосконалюється фонематичний слух як основа формування фонематичного сприймання (здатність визначати звуки у слові, їхню послідовність і кількість; сприймати на слух і точно диференціювати всі звуки мови (фонеми), особливо подібні за звучанням). Дітям п'ятого року життя доступний звуковий аналіз слів поза ігровою імітацією, якщо вони оволоділи прийомом протягування вголос окремих звуків. Вони граються зі звуками та словами, експериментують з ними, вдаються до римування і словотворення. Дошкільники цього віку чітко розрізняють у мовленні дорослих підвищення й зниження сили голосу, помічають прискорення чи уповільнення темпу мовлення. До того ж вони можуть користуватися різною інтонацією залежно від ситуації спілкування, виражати емоційне ставлення до мовця.

У більшості дітей середнього дошкільного віку закінчується процес засвоєння звуків рідної мови, зменшується кількість перестановок складів, пропусків звуків, зникає їхнє загальне пом'якшення, з'являється правильна вимова шиплячих звуків [ж], [ч], [ш] та сонорного [р]. Лише в окремих малюків може залишатися нестійкою вимова у словах певних шиплячих і свистячих звуків: у сполученні з голосним звук вимовляється правильно, а у сполученні з приголосним – неправильно.

Серед основних причин неправильної вимови дошкільниками звуків, виокремлюють такі:

а) вікові, або фізіологічні; б) патологічні вади в мовленні дітей як наслідки педагогічної занедбаності; в) вроджені чи набуті розлади мовленнєво-рухового апарату. Перші дві категорії перелічених причин можна усунути в умовах закладів дошкільної освіти, забезпечивши чисте, правильне мовлення дорослих, котрі оточують дитину і яких вона наслідує [4, с. 27].

Провідною у зазначеному процесі постає роль вихователя, який є прикладом у користуванні рідною мовою. Він має розмовляти з помірною силою голосу, повільно, чітко, виразно. Крім того, йому слід організовувати таке розвивальне й навчальне середовище, яке б максимально відображало індивідуальні особливості дітей у групі. Ефективність виховання звукової культури мовлення дошкільників залежить від умов їх занурення у різні види емоційно насиченої діяльності: навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, ігрової тощо. Власне з огляду на формування звукової культури дошкільників мета педагогів полягає в тому, щоб, упорядковуючи життєвий комунікативно-мовленнєвий простір дітей, сприяти закріпленню їх звуковимови, розвитку фонематичного слуху й інтонаційної виразності мовлення.

Відтак важливо застосовувати малі фольклорні жанри відповідно до специфіки помилок у звуковимові та мовленні вихованців (скоромовки, чистомовки, лічилки, забавлянки, утішки тощо), а також дидактичні ігри та вправи на: 1) удосконалення артикуляції звуків («Скажи, як я»); 2) розвиток фонематичного слуху та правильне відтворення почутих слів із відповідними звуками («Спіймай звук у скоромовці», «Виділи у чистомовці слова зі звуком [ш]»); 3) розвиток мовленнєвого дихання («Кораблики», «У кого якнайдалі полетять пелюстки?»); 4) диференціацію схожих звуків у словах («Упізнай звук», «Знайди у скоромовці слова з певним звуком»); 5) здатність відчувати темп мовлення, силу голосу та інтонацію на основі імітації мовлення вихователя («Розкажи закличку так, як я»); 6) пригадування фольклорних текстів із використанням відповідних звуків («Розкажи чистомовку, в якій найчастіше вживається звук [ш]»); 7) формування в дітей уміння виконувати звуковий аналіз слів, закріплення знань про слово й речення («Чи подібно звучать слова?») [3, с. 333–334].

Окрім виховання звукової культури мовлення, ще одним важливим компонентом мовленнєвого розвитку середніх дошкільників є організація *словникової роботи* – «спеціально організованої діяльності, спрямованої на виховання уваги дітей до змістової сторони слова, мовлення загалом, розуміння й тлумачення значення слів, на збагачення, активізацію та розвиток словника із застосуванням інтерактивних методів, прийомів, технологій» [5, с. 47].

Сутність словникової роботи, на думку Н. Кирсти, полягає в тому, щоб навчити дітей правильно сприймати слова, розуміти їх з усіма відтінками та забарвленнями; засвоювати та репродукувати лексичні одиниці у відповідних ситуаціях. Крім того, педагогові необхідно ввести нові слова до спеціальних лексичних вправ, які поглиблюють їх розуміння, готують до вживання в нових сполученнях. Результатом лексичної роботи мають стати самостійність, правильність уживання засвоєних слів у повсякденній мовленнєвій практиці [6, с. 138].

У лексиці дитини п'ятого року життя, як зазначає С. Макаренко, можна виявити слова чотирьох рівнів: 1) які вона просто чує навколо себе; 2) у значенні яких орієнтується; 3) зміст яких розуміє; 4) котрі свідомо використовує. Тобто обов'язковою умовою оволодіння новою лексикою є розуміння є значення кожного конкретного слова, що, зі свого боку, залежить від усвідомлення реальних предмета (дії, ознаки) або наявної ситуації (явища), з якими тісно пов'язане нове слово. Якщо під час вимовляння слова дитина не уявляє конкретного образу, то це означає, що вона не розуміє значення цієї лексеми [2].

У дошкільників розвиток розуміння мовлення не відбувається паралельно зі свідомим використанням слів, а випереджає його. Засвоєні дитиною лексеми поділяються на дві категорії – пасивну (слова, які вона розуміє, але сама ними не користується) й активну (слова, які дитина не тільки розуміє, а й доречно, свідомо використовує у своєму мовленні). Т.зв. «лексичний зліт» у цей віковий період включає не стільки накопичення словникового запасу, скільки уточнення семантики кожного поняття, їх актуалізації, переходу з пасиву в актив слововживання. Як твердять дослідники, діти середнього дошкільного віку засвоюють нові слова не лише шляхом наслідування мовлення дорослих, а передусім на основі самостійних спостережень над мовленням, шляхом елементарного усвідомлення його норм та закономірностей, розвитку мовленнєвих здібностей, здатності миттєво актуалізувати необхідні лексеми, доречні в конкретній мовленнєвій ситуації. Саме в цей період у дошкільників простежується прагнення до уточнення лексики та способів її вживання; зростає інтерес до слова, його звучання, форми й відношення до позначуваного предмета.

Лексикон дітей середнього дошкільного віку зазвичай налічує 2200 – 2500 слів. У ньому вже

представлені всі частини мови. В активному словнику, як правило, функціонують слова узагальнювальні й абстрактні, поняття збірні, часові та просторові (хоча мають місце неточності в їх уживанні. Так, наприклад, морально-етичні категорії, назви яких діти чують уже в ранньому дитинстві (як-от: «доброта», «чесність», «дружба»), у них асоціюються з конкретними вчинками, поведінкою у знайомій ситуації: *«Бути добрим – це значить щось хороше робити для своїх друзів, батьків; усім ділитися з ними; не сваритися», «Чесний – це той, хто щось узяв без дозволу й сам скаже», «Дружба – це коли разом граються».*

Автори Програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2012 р.) наголошують, що вихованці п'ятого року життя вже «...правильно використовують багатозначні слова, добирають синоніми й антоніми, класифікують предмети за ознаками й властивостями, проте ще недостатньо розуміють переносне значення слів. Мовлення дошкільників містить образні й експресивні засоби вираження думки; вони доречно вживають прислів'я, загадки та скоромовки; володіють формами словесної ввічливості й мовленнєвого етикету» [7, с. 145].

Наступною важливою складовою мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку є *формування граматичної правильності мовлення*. Вони, як і раніше, здебільшого використовують прості речення, однак усе частіше – зі складнішою структурою, а також з однорідними членами. Водночас дошкільники освоюють структуру складносурядних та складнопідрядних речень, оволодівають уміннями формулювати питальні речення з метою з'ясувати щось нове, уточнити назви та призначення предметів, виявити їхні зв'язки й відношення між ними. Крім того, активізується вживання дієслів, що динамізують мовлення, спонукаючи до створення перших коротких оповідань.

Дитина цього віку навчається правильно відмінювати слова, узгоджувати їх з іншими; засвоює способи словотворення іменників із суфіксами емоційно-експресивної оцінки чи на позначення дитинчат тварин, а також опановує специфічні форми творення дієслів із відповідними префіксами, ступенів порівняння прикметників (використовуючи ігри в «нові слова»). Але водночас у мовленні дітей простежуються граматичні помилки, дитячі неологізми (наприклад, *ліпін* – пластилін, *ріжці* – ножиці, *грошник* – гаманець, *рульольник* – водій тощо). Причина подібних модифікацій, як твердять дослідники, – не лише властива дошкільникам допитливість, а й їх прагнення до систематизації мовленнєвих фактів, що полегшує їх засвоєння й запам'ятовування. Однак власними словотворами дитина послуговується недовго. Цілеспрямована робота педагогів із розвитку мовлення вихованців здебільшого спонукає до поступової заміни «дитячих» слів на соціально прийнятні. Водночас науковці одноставні щодо позитивного значення словотворчості у мовленнєвому розвитку дитини. На їхню думку, активний процес вигадування дитиною нових слів є необхідною «школою» в опануванні рідної мови, оскільки сприяє розвитку мовленнєвого чуття.

Удосконалення звукової культури мовлення, збагачення дитячого словника, граматичної впорядкованості мовлення дошкільників розширюють коло їхнього спілкування, а нові потреби діяльності сприяють подальшому інтенсивному оволодінню *зв'язним мовленням*. У комунікації з дорослими й однолітками, під час самостійної діяльності у дошкільника виникає необхідність передати свої враження, отримані поза безпосереднім контактом зі співбесідниками, домовитися про здійснення задуму спільної діяльності, спланувати її, розподілити обов'язки, розповісти про виконану роботу тощо. Так поступово все чіткіше увиразнюється потреба розуміння з боку інших, незалежно від мовленнєвої ситуації.

У Програмі «Українське дошкілля» виокремлено такі показники компетентності дитини п'ятого року життя щодо розвитку *зв'язного мовлення*, як уміння: самостійно вступати в розмову з дітьми й дорослими, підтримувати діалог; вести організований (стимульований) діалог на запропоновану тему, груповий діалог (бесіду); відповідати реченнями на запитання за змістом картин, художніх текстів (оповідань, казок, віршів), театральних вистав; складати розповіді за зразком вихователя: описові, сюжетні, з опорою на наочність та без неї; переказувати знайомі оповідання й казки [7, с. 149].

Поступово ситуативне мовлення дитини середнього дошкільного віку трансформується у зрозуміле для слухачів. Замість постійно вживаних малюком займенників у мовленні з'являються іменники, що надає йому більшої виразності й чіткості. Ситуативний виклад переривається орієнтованими на співрозмовника поясненнями. П'ятирічні діти, прагнучи взаєморозуміння з комунікантом, уточнюють свою розповідь, розтлумачують необхідне, коментують її. Ці пояснення започатковують новий етап у мовленнєвому розвитку вихованців. Мовлення стає регулятором дитячої поведінки. Дошкільник набуває здатності підкоряти свої дії наміченій програмі,

контролювати її виконання шляхом внутрішнього мовлення. У середньому дошкільному віці зовнішнє вербальне мовлення поступово інтеріоризується, перетворюється на внутрішнє, зберігаючи при цьому свою планувальну функцію [8, с. 61–62].

Зрозуміло, що зміст роботи з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку поступово ускладнюється, збільшується з огляду на поглиблення їхніх знань про предмети та явища навколишнього світу; збагачення лексики шляхом ознайомлення з новими предметами; уведення лексем на позначення якостей, властивостей, відношень, елементарних понять на підставі розрізнення й узагальнення предметів за істотними ознаками, а також опанування образної лексики рідної мови.

Мовленнєвий розвиток середніх дошкільників в умовах сучасних закладів дошкільної освіти відбувається упродовж різних видів дитячої діяльності: навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, мовленнєво-ігрової. Так, перша з перелічених форм охоплює окремі види говоріння (розповідання, бесіда, діалогізування, міркування, повідомлення) і слухання, які реалізуються під час комплексних, тематичних та інтегрованих мовленнєвих занять.

Художньо-мовленнєва діяльність дошкільників пов'язана зі сприйманням, розумінням та відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств. Їй притаманний продуктивно-естетичний характер, оскільки зазначений різновид діяльності супроводжується образним мовленням та використанням різноманітних жанрів художнього слова [9, с. 45]. Як зазначає А. Богуш, у кожній формі художньо-мовленнєвої діяльності (образотворчо-мовленнєвій, музично-мовленнєвій, театральнo-мовленнєвій, літературно-мовленнєвій) специфічно реалізується мовленнєва творчість вихованців: вони малюють і складають розповіді до власних малюнків; добирають музичний твір до своєї казки, музичні асоціації із певним сюжетом, вербалізований рухливий образ; створюють декорації, атрибути, костюми, що ілюструють вигаданий ними сюжет тощо) [9, с. 50–51].

Основою для *мовленнєво-ігрової діяльності* дошкільників постають сформовані у них уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння й навички. У дітей середнього дошкільного віку мовленнєво-ігрова діяльність відбувається під час різних видів ігор, упродовж яких у вихованців формуються ігрова та мовленнєво-ігрова компетенції. *Ігрова компетенція* – це сформованість у дітей ігрових дій, ініціативність, їхня самостійність в ігровій діяльності; творче відображення реальних і казкових ситуацій; ініціювання й розгортання ігрового задуму та сюжету гри; вміння об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотримання норм та етикету спілкування. *Мовленнєво-ігрова компетенція* – це комплексна характеристика особистості, що охоплює діалогічну, монологічну, когнітивно-мовленнєву, виразно-емоційну, оцінно-етичну, театральнo-ігрову та власне ігрову компетенції [10, с. 22 – 23].

Вважаємо, що неодмінною умовою ефективного мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку є забезпечення їх позитивної мотивації шляхом занурення у розвивальне комунікативно-мовленнєве середовище. Адже кожне мовленнєве заняття має викликати у вихованців яскраво виражене почуття задоволення. Із цією метою вихователям необхідно застосовувати доступні і цікаві для дітей засоби навчання, створювати атмосферу емоційного комфорту для кожного дошкільника. Доцільно чергувати різні види діяльності та способи організації дітей для комплексної реалізації мовленнєвих завдань задля збереження їхнього інтересу й ініціативності. Енергійність, емоційність і позитивний настрій вихователя «заряджають» дітей проблемою, сумісним пошуком, що, зі свого боку, підвищує їхній інтерес до навчання, а також активізує мовлення.

Одним із важливих чинників активізації мовленнєвої роботи на занятті є використання *словесних ігор*, на яких дитина самостійно розв'язує різноманітні мовленнєві завдання: описує предмети, відгадує їх за описом, ознаками схожості й відмінності, групує предмети за різними властивостями й ознаками, віднаходить алогізми в судженнях, складає розповіді тощо.

Дослідниця О. Сорокіна поділяє словесні ігри на:

- *ігри-подорожі* з метою звернути увагу на те, що перебуває поруч, але не помічається дітьми;
- *ігри-доручення*, в яких ігрове завдання та ігрові дії ґрунтуються на пропозиції що-небудь зробити;

- *ігри-припущення* (ігрове завдання виражене у самій назві: «Що було б...?» « тощо). Перед дітьми формулюється завдання і створюється ситуація, яка передбачає усвідомлене планування наступної дії, порівняння наявних знань з обставинами або запропонованими умовами;

– *ігри-загадки* (розвивають здатність до аналізу, узагальнення);
– *ігри-бесіди*, орієнтовані на активізацію емоційно-розумових процесів (єдності слова, дії, думки та уяви дітей) [11, с. 16–17].

А. Богуш та Н. Луцан класифікують словесні ігри за мовленнєвими завданнями, або за метою, на ігри, що сприяють розвитку: а) *звукової культури мовлення і звукового аналізу слів* («Відгадай слово», «Хто в якому будиночку живе», «Знайди собі пару» тощо); б) *граматичної правильності мовлення* («Що на картинці?», «У кого більше?», «Назви дію» та ін.); в) *дитячого словника, його збагаченню, уточненню й активізації* («Відгадай за описом», «Склади букет», «Крамниця іграшок» тощо); г) *діалогічного мовлення* («Ми подорожуємо», «На гостини до лісовичка», «Бджілка-трудівниця»); г) *монологічного мовлення* («Розкажи про своїх друзів», «Полікуємо ведмедика», «Будівельники» тощо); д) *комунікативної спрямованості мовлення, міжособистісного спілкування* («На іменинах», «На гостини до бабусі», «Куди я потрапив?» та ін.) [10, с. 40].

На означення словесних ігор у науковій літературі часто використовують термін «*вербальні ігри*». Акцентується, що вони спрямовані на розв'язання мовленнєвих завдань і передбачають розвиток безпосередньо зв'язного (діалогічного, монологічного) мовлення, мовленнєвих висловлювань різного типу (опису, розповіді, міркування, пояснення за змістом художніх текстів). Серед вербальних ігор виокремлюють *репродуктивні і творчі*.

Вербальні репродуктивні ігри мають відтворювальний характер, тобто у них діти відображають зміст (близько до авторського тексту) одного знайомого художнього твору (оповідання, казки, вірша, пісні). До репродуктивних вербальних ігор належать ігри-драматизації, ігри за змістом художніх творів, ігри-інсценування, ігрові мовленнєві вправи за змістом художніх творів, а також ігрові мовленнєві казкові ситуації.

Творчі вербальні ігри спрямовані на самостійне створення дітьми ігрових задуму й сюжету на основі знайомих художніх творів. Це своєрідна творча інтерпретація змісту кількох знайомих дітям казок, оповідань тощо. Цей різновид вербальних ігор охоплює сюжетно-рольові, театралізовані та ін. [10, с. 49].

Зрозуміло, що в організації ігор із розвитку мовлення дітей необхідно дотримуватися принципів активності, творчості та партнерства. Словесні ігри дають можливість педагогові не лише забезпечити мовленнєве зростання кожної дитини, а й збагатити її соціальний досвід спілкування, налагодити в дитячому колективі дружню атмосферу співпраці та взаєморозуміння, наповнити освітньо-виховний процес у закладах дошкільної освіти цікавою змістовною діяльністю.

Отож, вплив комунікативно-мовленнєвого середовища на розвиток особистості дитини здійснюється через усі види художньо-мовленнєвої діяльності (слухання й розуміння художніх творів, переказування, бесіди за ілюстраціями, читання за ролями, ігри-драматизації, інсценізації й театралізації художніх творів; ігри за сюжетами літературних творів, словесне малювання); сюжетно-рольові ігри (шляхом складання сюжетів казок, ігрових діалогів); пізнавальну діяльність (вислови-міркування, вислови-пояснення); спілкування з однолітками й дорослими та ін.

Для ефективного розвитку мовлення дошкільників науковці Н. Гавриш та О. Безсонова рекомендують також використовувати *коректурні таблиці* (це своєрідне інформаційно-ігрове поле з різною кількістю клітинок, заповнених предметними картинками, які добираються тематично за змістом). Такі таблиці сприяють розвитку творчості також і дорослих – батьків, вихователів і навіть цілих педагогічних колективів, які постійно можуть наповнювати новим педагогічним змістом традиційні форми роботи: придумувати нові завдання, встановлювати несподівані закономірності та зв'язки між елементами таблиці та ін. Власне тематична палітра коректурних таблиць може бути досить широкою; вона майже не змінюється в різних вікових групах, розширюється лише її змістове наповнення, добір картинок, урізноманітнюються зв'язки між елементами теми.

Якщо, наприклад, тема «Осінь» для 3–4-річних дітей представлена підтемами: «Ознаки осені», «Осінній одяг», «Урожай», то для 5-річних її можна доповнити такими аспектами: «Осінні роботи», «Приготування людей і тварин до зими» тощо. Кожну клітинку розглядуваної коректурної таблиці доцільно пронумерувати і підписати друкованим шрифтом, що суттєво розширить її розвивальні можливості: мимовільно діти запам'ятовуватимуть цифри та друкований вигляд слова. Крім того, це дасть змогу використовувати таблиці не лише для реалізації численних пізнавальних та мовленнєвих завдань (фонетичних, лексичних, граматичних, мовленнєво-творчих), а й для розвитку математичних умінь вихованців (порахувати, встановити відповідність, порівняти, визначити форму, дібрати предмет-замінник тощо), їх орієнтування у просторі (перед, між, вище, нижче, за тощо), уваги

та спостережливості [12, с. 13–14].

Ефективність роботи з розвитку мовлення у закладах дошкільної освіти підвищується при забезпеченні активної взаємодії із сім'ями вихованців. Педагогам необхідно враховувати, що кожна родина має свій специфічний досвід у вихованні дітей, рівень педагогічної підготовки й освіти. Вихователь, добре знаючи закономірності розвитку дитини й методи її виховання, може надати максимальну допомогу батькам в оволодінні основами педагогічних знань. Для успішного співробітництва дошкільних педагогів із сім'ями вихованців слід використовувати різноманітні *форми їх взаємодії*: батьківські збори, сімейні клуби, спільні свята, індивідуальні та групові консультації, тренінги, батьківські семінари (приміром, *тематичні відкриті дні* «Говорять наші діти», метою яких є ознайомлення з особливостями мовленнєвих відповідей їхніх дітей; *прослуховування аудіозаписів дитячих розповідей та ін.*).

В *інформаційному куточку* для батьків вихователі розміщують перелік творів, із якими ознайомлюватимуть дітей на заняттях, тексти загадок, приказок, колісанок, лічилок, котрі дошкільники заучують напам'ять. Крім того, доцільно проводити *консультації* батьків щодо того, як створити розвивальне мовленнєве середовище в умовах сім'ї, які книжки слід купувати дітям, як ознайомлювати малюків із літературними й фольклорними творами, розглядати ілюстрації тощо.

Викликають інтерес батьків і *рукописні книги й альбоми*, що створюються вихователями спільно з дітьми безпосередньо у групі. У таких альбомах педагоги записують дитячі висловлювання, роздуми вголос, складені групою і поодинокі казки, оповідання, вірші. На занятті вихователь створює творчу атмосферу, спонукає дітей до колективного сюжетоскладання, після чого пропонує не тільки записати в альбом нову казку, а й проілюструвати кожен епізод, а потім підписати його. Поступово казка набуває значущого для дітей та дорослих презентабельного вигляду. Увечері діти охоче розповідають удома в колі сім'ї про створену ними казку, показують ілюстрації. Із часом батьки починають усе більше цікавитися рукописними книжками, показують власні творчі роботи, спонукають кожну дитину до особистого внеску у спільну справу. Власне такі творчі завдання мають велике значення для дітей та їхніх батьків, оскільки об'єднують та зближують їх спільною радістю, відкриттями, позитивними емоціями тощо.

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати, що в середньому дошкільному віці у більшості дітей завершується процес засвоєння звуків рідної мови й помітно поліпшується звуковимова; розвиваються фонематичний слух та навички володіння інтонаційними засобами виразності у власному мовленні; а словник дітей усе повніше відображає позитивну динаміку кількісних і якісних змін у мовленні, що виявляються в поглибленому розумінні семантичного значення та змістової структури слів і словосполучень. Саме в середньому дошкільному віці формується граматична правильність мовлення, зростає інтерес дошкільника до слова, що забезпечує повноцінне спілкування, пізнання ним навколишнього середовища, а також мовленнєве самовираження дитини.

На нашу думку, ефективність мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку забезпечується реалізацією таких організаційно-педагогічних умов: формування позитивної мотивації у процесі занурення дітей у розвивальне комунікативно-мовленнєве середовище; комплексне розв'язання всіх завдань мовленнєвого розвитку дітей у різних видах емоційно насиченої діяльності (навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, мовленнєво-ігрової); співпраця закладів дошкільної освіти з родинами вихованців у мовленнєвому розвитку дітей.

Аналіз сучасних наукових підходів до проблеми розвитку мовлення дітей дошкільного віку передбачає її подальше дослідження як цілісної системи з урахуванням єдності завдань мовленнєвого розвитку й діяльності, індивідуальних рис особистості дитини та методів і засобів активної мовленнєвої практики дошкільників.

Список використаних джерел та літератури

1. Трифонова О. Реалізація ідей А. М. Богуш у вихованні звукової культури мовлення в дошкільників / О. Трифонова // Дошкільна освіта. – 2004. – № 4. – С. 27 – 32.
2. Макаренко С.І. Особливості становлення процесу розуміння значення слів на початковому етапі розвитку дітей / С. І. Макаренко // Педагогічні науки. – Вип. 50. – Ч. 1. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – С. 201 – 206.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах / за ред. А. М. Богуш. – Вид. 2-ге, допов. / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш. – К. : Слово, 2011. – 704 с.

4. Трифонова О. С. Методика виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку засобами фольклору : автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / О. С. Трифонова. – Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 1998. – 20 с.
5. Горбунова Н. Сучасні наукові підходи до розвитку словника дітей дошкільного віку / Н. Горбунова // Гуманітарні науки. – 2012. – № 2. – С. 46 – 52.
6. Кирста Н.Р. Формування лексичної компетенції старших дошкільників засобами поетичних творів українських письменників / Н. Р. Кирста // Педагогічний дискурс. – 2012. – Вип. 13. – С. 137 – 142. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_13_33
7. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 264 с.
8. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 296 с.
9. Богуш А. М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних закладах / А. М. Богуш. – К. : Слово, 2010. – 304 с.
10. Богуш А. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. – Вид. 2-ге, допов. / А. Богуш, Н. Луцан. – К. : Слово, 2014. – 304 с.
11. Сорокина А. М. Дидактические игры в детском саду / А. М. Сорокина. – М. : Просвещение, 1982. – 96 с.
12. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. – Вид. 2-ге, допов. / Н. Гавриш, О. Безсонова. – К. : Слово, 2015. – 256 с.

Ирина Львовна Паласевич,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры
общей педагогики та дошкільного образования
Дрогобычского государственного педагогического
университета имени Ивана Франко,
e-mail: ipalasevich@gmail.com

**ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ
СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

В статье раскрываются сущность и содержание речевого развития детей среднего дошкольного возраста (воспитание звуковой культуры, организация словарной работы, формирование грамматической правильности речи, развитие связной речи); акцентируется внимание на целесообразности использования различных видов детской деятельности для реализации речевых задач; обосновываются организационно-педагогические условия эффективного речевого развития детей пятого года жизни (создание развивающей коммуникативно-речевой среды, комплексное решение задач речевого развития в различных видах деятельности; сотрудничество дошкольных учреждений с семьями воспитанников).

Ключевые слова: дети среднего дошкольного возраста, задачи речевого развития дошкольников, коммуникативно-речевая среда, учебно-речевая деятельность, художественно-речевая деятельность, игровая речевая деятельность, организационно-педагогические условия речевого развития дошкольников.

Iryna Palasevych,

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor
of the Department of General Pedagogy
and Preschool Education,
Drohobych Ivan Franko State
Pedagogical University
e-mail: ipalasevich@gmail.com

**ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS OF LINGUISTIC DEVELOPMENT
OF PRESCHOOL CHILDREN**

***Introduction.** The urgency of timely speech development in the preschool age is determined by the need to create the optimal conditions for the most complete disclosure of the potential abilities, the formation as a speech person, in other words, an active, initiating speaker open to communication which easily and unpluggedly interacts with children and adults, has formulas speech etiquette, has developed communicative abilities and a sufficient level of development of native speech.*

***Purpose.** Awareness of the significance of the outlined problem led to the choice of the topic of the proposed article, the purpose of which is to substantiate the organizational and pedagogical conditions that will promote the effective speech development of children of middle preschool age.*

Methods. Analysis and synthesis, systematization and generalization of theoretical data presented in the scientific literature; observation, conversations.

Results. Speech development in preschool children occurs at all its levels – phonetic, lexical, grammatical and textual, including the mastering of the basic units of speech: sound, words, phrases, sentences and text. The effectiveness of this process is ensured by the complex implementation of interrelated tasks of education of the sound speech culture, the formation of its grammatical correctness, the development of the dictionary and the coherent dialogic and monologue speech.

The average pre-school age, which has important neoplasms and characteristics, is susceptible to the above-mentioned tasks. First of all, during this period the process of assimilation of the sounds of the native language is completed and the sound improved noticeably; phonemic hearing and skills of intonational means of expressiveness in own speech develop; and the children's dictionary more fully reflects the positive dynamics of quantitative and qualitative changes in speech, which are manifested in the understanding of the semantic meaning and content structure of words and phrases. Especially, in the pre-school age that grammatical correctness of speech is formed, and the pre-schooler's interest in the word increases, which ensures full communication, knowledge of the environment, as well as the child's speech.

Originality. In the article the attention is paid to the importance of using various types of children's activities for the development of speech tasks; the organizational and pedagogical conditions are motivated that promote the effective speech development of children of the fifth year of life.

Conclusion. In our opinion, the efficiency of the speech development of children of middle preschool age is ensured by the implementation of such organizational and pedagogical conditions: the formation of positive motivation in the process of immersing children in the developing communicative-speaking environment; a comprehensive solution of all tasks of speech development of children in various types of emotionally rich activities (teaching, speech, artistic and speech, speech-game); cooperation of pre-school establishments with the families of pupils in speech development of children.

Key words: preschool children, tasks of speech development of preschool children, communicative and speech environment, teaching and speech activity, artistic and speech activity, speech and game activity, organizational and pedagogical conditions of speech development of preschool children.

References

1. Tryfonova O. Realizatsiya idey A.M. Bohush u vykhovanni zvukovoyi kul'tury movlennya v doshkil'nykiv / O. Tryfonova // Doshkil'na osvita. – 2004. – No. 4. – S. 27 – 32.
2. Makarenko S.I. Osoblyvosti stanovlennya protsesu rozuminnya znachennya sliv na pochatkovomu etapi rozvytku ditey / S. I. Makarenko // Pedahohichni nauky. – Vyp. 50. – Ch. 1. – Kherson : Vyd-vo KhDU, 2008. – S. 201 – 206.
3. Bohush A.M. Doshkil'na linhvodydaktyka : teoriya i metodyka navchannya ditey ridnoyi movy v doshkil'nykh navchal'nykh zakladakh / za red. A.M. Bohush. – Vyd. 2-he, dopov. / A.M. Bohush, N.V. Havrysh. – K. : Slovo, 2011. – 704 s.
4. Tryfonova O.S. Metodyka vykhovannya zvukovoyi kul'tury movlennya ditey seredn'oho doshkil'noho viku zasobamy fol'kloru : avtoref. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / O.S. Tryfonova. – Pivdenoukr. derzh. ped. un-t im. K.D. Ushyn'skoho. – Odesa, 1998. – 20 s.
5. Horbunova N. Suchasni naukovi pidkhody do rozvytku slovnyka ditey doshkil'noho viku / N.Horbunova // Humanitarni nauky. – 2012. – No. 2. – S. 46 – 52.
6. Kyrsta N.R. Formuvannya leksychnoyi kompetentsiyi starshykh doshkil'nykiv zasobamy poetychnykh tvoriv ukrayins'kykh pys'mennykiv / N.R. Kyrsta // Pedahohichnyy dyskurs. – 2012. – Vyp. 13. – S. 137 – 142. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : http://nbuv.gov.ua/UJRN/0peddysk_2012_13_33
7. Prohrama rozvytku dytyny doshkil'noho viku «Ukrayins'ke doshkilliya» / O.I. Bilan, L.M. Vozna, O.L. Maksymenko ta in. – Ternopil' : Mandrivets', 2012. – 264 s.
8. Pavelkiv R.V. Psykhodiahnostychnyy instrumentariy v umovakh doshkil'noho zakladu [tekst] : navch. posib. / R.V. Pavelkiv, O.P. Tsyhypalo. – K. : Tsentr uchbovoyi literatury, 2013. – 296 s.
9. Bohush A.M. Metodyka orhanizatsiyi khudozhn'o-movlennyevoyi diyal'nosti ditey u doshkil'nykh zakladakh / A.M. Bohush. – K. : Slovo, 2010. – 304 s.
10. Bohush A. Movlennyevo-ihrova diyal'nist' doshkil'nykiv: movlennyevi ihry, sytuatsiyi, vpravy. – Vyd. 2-he, dopov. / A. Bohush, N. Lutsan. – K. : Slovo, 2014. – 304 s.
11. Sorokyna A.M. Dydaktycheskiye yhry v det'skom sadu / A.M. Sorokyna. – M. : Prosveshchenye, 1982. – 96 s.
12. Havrysh N. Kaleydoskop informatsiyno-ihrovoyi tvorchosti ditey. – Vyd. 2-he, dopov. / N. Havrysh, O. Bezsonova. – K. : Slovo, 2015. – 256 s.

Отримано редакцією 13.10.2017 р.